

An van. Dienderen

Afkicken van representatie

MET ANTROPOLOGISCHE RIJLAARZEN DOOR DOCUMENTAIRE PROCESSEN

Onze verslaving aan realistische representatiemodellen

'What is new is the interaction of the stories and opinions of the audiovisual world with the everyday world – which is becoming more fragile every day. The boundary lines are vanishing. I don't just mean that we are guilty of complicity with any other aspect of the audiovisual world, but that all of our "I's" are fraternizing with the multiple "they's" fashioned in the never-never land of the screen.' (Ruiz 1995: 30)

Het lijkt een boutade te wijzen op de groei en het belang van het visuele in onze samenleving. Wat wel afdoende aangevoeld is, is dat er onder invloed van het beeldmilieu een cruciale verschuiving heeft plaatsgevonden in de constructie en analyse van identiteiten. Judith Butler beschrijft identiteit als een *performance*: het is wat je doet op een bepaald moment, eerder dan een universele entiteit. Het identiteitsconcept dat zij voorstelt is niet essentialistisch maar dynamisch. Bovendien is de constructie van het 'zelf' (van een individu, een groep, een gemeenschap, enzovoort) in hoge mate gerelateerd aan de constructie van het zelf in visuele narratieven. De visuele en elektronische massamedia voorzien de mogelijke linken tussen deze verschillende posities. Linken, die zo krachtig zijn geworden, dat identiteit volgens Stuart Hall begrepen moet worden als iets dat 'niet buiten, maar binnen de representatie, en dus onder meer in de cinema, wordt gecreëerd. Niet als een spiegel van de tweede orde, die weerspiegelt wat reeds bestaat, maar als een soort

Ja hoor, we weten allemaal hoe geconstrueerd documentaires zijn, dat ze niet 'echt' zijn, niet de realiteit weergeven. Tuurlijk niet, kan ook niet. Maar dan zijn er plots programma's als *Toast Cannibal*, *Allez Allez Zimbabwe*, *Peking Express*, *Worlds apart*, die de discussie over de authenticiteit van de beelden – pardon, de 'mensen' – opnieuw ter discussie stellen. Een discussie die naar mijn mening volstrekt naast de kwestie is: het discours over de 'authenticiteit', 'echtheid' of het 'realiteitskarakter' van documentaires kunnen we als kijker nooit inschatten. En dat is geen relativistische, postmoderne opvatting, dat is een feitelijke observatie. Hoe komt het dan dat deze kwestie stevast de kop blijft opsteken? In onze zoektocht naar een antwoord op deze vraag stellen we hier een aantal veronderstellingen over de documentaire ter discussie en trachten we uit te vissen wat er precies voeding aan geeft. Naar mijn mening kunnen we pas over documentaire discussiëren wanneer we kunnen meelopen tijdens de gemedieerde interacties tussen 'auteur', 'kijker' en 'ander'. Het voorstel dat ik in mijn doctoraatsonderzoek heb uitgewerkt, is dan ook om de productieprocessen van documentaires vanuit een antropologische invalshoek te onderzoeken. Met andere woorden: gesp uw rijlaarzen aan en trek het veld in van documentaire processen – of dat nu metaforisch is of reëel, beide posities lijken momenteel opvallend te ontbreken in het kritische discours over documentaires.

representatie, die ons kan omvormen tot een nieuw soort subject en ons hierdoor de mogelijkheid geeft te ontdekken wie we zijn.' (Hall 1989: 80) Hall stelt daarom voor om te denken over identiteit als een 'productie, die nooit is afgelopen, altijd in ontwikkeling, en altijd gecreëerd binnenin, en dus niet buiten de representatie om.' (Hall 1989: 68).

Uit bovenstaand citaat kan je makkelijk het belang van het discours over representatie voor onze samenleving afleiden. De transformatie van een ervaren realiteit in wat men 'representatie' noemt, hangt echter nauw samen met de selectie en censuur van informatie. Dit artikel gaat over het moment tussen het één en het andere in: het interval tussen de ervaren realiteit en haar representatie op het scherm. Je kan deze verduisteringsmechanismen niet simpelweg aan kaarten door even achter de schermen van het documentaire film-maken te gaan loeren. En ook niet door te kijken naar de promotionele 'making of' documentaires op DVD. Ze hangen eerder samen met vooronderstellingen die van fundamenteel belang zijn voor de westerse cultuur: namelijk het geloof dat het Westen hecht aan de representationele natuur van symbolische systemen, zoals taal en beeldtekens. Deze systemen worden verondersteld om op een directe en onproblematische manier te verwijzen naar de werkelijkheid. Het is het soort geloof dat ons herinnert aan de eigenaardige westerse obsessie met en de betovering door de positivistische claims van symbolische systemen. Volgens Winston zou de westerse cultuur moeten begrepen worden als 'een algemene cul-